ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 6, December 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.963

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 05.09.2020 Kabul Tarihi: 16.11.2020

Atıf Künyesi: N. Selcen Korkmazcan, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkan Seferi Öncesinde İnönü-Hitler Mektuplaşması", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3223-3243.

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkan Seferi Öncesinde İnönü-Hitler Mektuplaşması

*Correspondence Between İsmet İnönü and Adolf Hitler on The Eve of The Germany's
Balkans Campaign At The WWII*

Dr. N. Selcen Korkmazcan

ORCID No: 0000-0002-5094-2296

İstanbul Aydın Üniversitesi

Volume 12
Issue 6
December
2020

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nda mihver üstünlüğünün sürdüğü 1941 yılında Alman orduları, Sovyetler Birliği'ne saldırı planları için hazırlıklarını başlatarak Balkanlar'a gelmiştir. Bu durum, hem çıkar alanı olarak hem de yükümlülükleri açısından Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile bağlı olduğu ittifakın koşullarına göre müttefiklerin yanında savaşa girmesi yönünde baskıların arttığı bu dönemde Alman Şansölyesi Adolf Hitler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazmıştır. Mektupta Almanya'nın Balkan faaliyetlerinin Türkiye'ye karşı olmadığı aktarılırken, Türkiye bu durumu değiştirmek istemiyorsa Almanya'nın değiştirmeyeceği teminatı verilmiştir. O zamana kadar İngiltere hariç, saldırdığı her yeri ele geçiren Hitler'in mektubu, İnönü tarafından aynı üslup ve aynı teminatla yanıtlanmıştır. Türkiye'nin barışa hizmet etmek için mücadele edeceği ve ittifakına bağlı olduğu üzerinde durularak, Almanya ile ilişkileri de normalleştirmenin yolu aranmıştır. Türkiye savaşta izlediği diplomasinin bir sonucu olarak saldırıya uğramaktan da, paylaşma bırakılmaktan da, farklı şekillerde ortaya çıkabilecek baskılardan da kurtulmuştur. Bunun yanında, kararlı duruşunun bir getirisi olarak bağlı bulunduğu müttefiklerce, mihverle ve de komşularıyla bu sürecin devamında savaş dışı durumunu koruyabileceği çeşitli metinlere imza atması mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İsmet İnönü, Adolf Hitler, Almanya'nın Balkan Seferi, Türk Dış Politikası.

Abstract

In 1941, at the Axis Powers' superiority, Wehrmacht came to the Balkans for the preparations of Barbarossa Plan. This situation is closely related to the interests of Turkey in terms of both territorial and obligational. At a period of increased pressure to go to war alongside the Allies according to Turkey's alliance, German Chancellor Adolf Hitler wrote a letter to President İsmet İnönü. The letter was written to express that Germany's Balkan operations were not against Turkey. Turkey has been given a guarantee that Germany would not want to change this situation unless Turkey wanted. The letter of Hitler, who had seized every country he attacked except Britain until then, was replied

by İnönü with the same tone and the same assurance. It was emphasized that Turkey would struggle to serve peace and was bound to her alliance and a way was sought to normalize relations with Germany. As a result of her wartime diplomacy, Turkey has avoided being attacked, being left to be shared or the pressures that may arise in different ways. Besides, as a consequence of Turkey's determined stance, it was possible for Turkey to sign various texts with her allies, the Axis and her neighbors in which she could maintain her non-belligerent status.

Keywords: Second World War, İsmet İnönü, Adolf Hitler, Germany's Balkans Campaign, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Alman askerinin 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girişinin ardından, İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'daki beyanlarıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda¹ 1941 yılının ilk yarısında Alman üstünlüğü sürmektedir. Avrupa'da savaşın başından beri var olan Alman- Sovyet Saldırmazlık Paktı geçerliliğini korurken Polonya paylaşılmış, Danimarka, Norveç, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Macaristan ve Romanya Almanya tarafından; Polonya'ya kadar batısında kalan topraklar parçalanarak Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyetler Birliği tarafından işgale uğramıştır. ABD henüz savaş dışı, Fransa yenilerek parçalanmış, İngiltere de cephelerde üstünlüğü süren Almanya'ya karşı tek başına mücadele verir durumdadır.² 1940 ortalarında Hitler, uzun süredir planladığı Sovyetler Birliği saldırısını uygulamaya koyma kararı almış, 1941 yılının ilkbaharında "Rusya'nın işinin bitirilmesi" emredilmiştir.³ Barbarossa Planı olarak anılan Sovyetler Birliği'nin işgali kararıyla birlikte bu süreçten sonra savaşın yönünün tümüyle değişmiş olduğu söylenebilir.

Almanya'nın 1940 sonlarından itibaren tüm adımlarını Sovyetler Birliği'ne saldırı planları üzerinden attığı söylenebilir. Savaşın başında komutanlarıyla yaptığı toplantıda "Rusya'ya ancak batıda serbest kaldığımız zaman karşı gelebiliriz" diyen Hitler,⁴ 1940 yazında İngiltere'yi bombardımana tuttukten sonra Britanya adasına çıkarma hazırlıklarını 1941 yılına erteleme kararı almıştır.⁵ 27 Eylül 1940'ta Almanya, İtalya ve Japonya arasında Üçlü Pakt imzalanarak Avrupa düzeninin Almanya ve İtalya'ya, Uzakdoğu düzeninin Japonya'ya bırakılacağı kararlaştırılmıştır. Metnin hazırlandığı tarihe kadar çatışmalara karışmamış devletlerin taraflardan birine taarruzları karşısında da birbirlerine her türlü desteği sağlayacakları onaylanmıştır.⁶ Üçlü Pakt ile amaçlanan, mihverin çıkar alanlarını tespit edip ABD'yi bu savaştan uzak tutmak şeklinde açıklanabilir. Türkiye'nin Buenos Aires Elçiliği'nden gelen raporda amacın ABD'yi İngiltere'ye yardımdan alıkoymak olduğu, ittifakın fiili bir sonucu olmadığı izlenimi aktarılmıştır. Moskova Büyükelçiliği raporuya, Molotov'un metni imzalanmasından bir gün önce gördüğü, şaşırıp soğuk karşıladığı bilgilerini içermektedir.⁷

¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030/10/235/582/15, "İngiltere'nin Almanya ile Harp Hâlinde Olduğu Hakkında" Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun Başbakanlık'a 3 Eylül 1939'da gönderdiği yazı ve ekinde İngiltere Dışişleri Bakanı Halifax'ın bildirisi

² Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, (1919- 1980), , 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 409-412

³ "Belge No: 27, 31 Temmuz 1940'da Hitler'in Huzurunda Yapılan Görüşme" Hans- Adolf Jacobsen, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çev.: Em. Kur. Alb. İbrahim Ulus, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1989 s. 225

⁴ William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu 3, Doğuşu- Yükselişi- Çöküşü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2002, , s. 1016

⁵ "Belge No: 34, Denizaslanı- Seelöwe Harekâtının 1941 İlkbaharına Ertelenmesi", 12 Ekim 1940, Jacobsen, age, s. 239

⁶ "Belge No: 32, Almanya, İtalya ve Japonya Arasında Akdedilen 27 Eylül 1940 Tarihli Üç Devlet Paktı" Jacobsen, age, s. 236-237

⁷ BCA 030/01/60/367/14, "Moskova, Paris, Roma, Stockholm Büyükelçileri'nden Diplomatik İlişki Bilgileri", 4 Ekim

Üçlü Pakt'ın imzalanmasının ardından ilk hamle İtalya Başbakanı Benito Mussolini'den gelmiş, İtalya, Arnavutluk'a yerleştirdiği birlikleriyle 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırmıştır.⁸ Paktın imzalanması ile yeni bir düzen için anlaşmaya varılmış olsa da taraflar arasında güvensizliğin göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Paktla ilgili olarak Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği'nden Japonya'nın, ordunun desteklenmesinden olsa da imzalanan pakttan memnun olmadığı rapor edilmiştir. Raporda ayrıca, Başbakanın Alman ve İtalyan Büyükelçileri ile karşılaşmasında sinirlenip ağladığı satırları yer almıştır.⁹ Mussolini'nin damadı olan İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano da anılarında, Mussolini'nin hep kendisinden habersiz iş yapmakla eleştirdiği Hitler'in Romanya'yı işgal planlarına sinirlenerek "bu sefer ben de kendisine aynı oyunu yapacağım, Yunanistan'ı işgal ettiğimi gazetelerden öğrenecek" dediğini yazmıştır.¹⁰ Hitler ise 1940 Kasım'ında Berlin'de görüştüğü Molotov'a savaşın gereksiz yayılmasından ve İtalya'nın Yunanistan'a saldırısından memnun olmadığını söylemiştir.¹¹ Almanya ve İtalya arasındaki güvensizlik durumunun Almanya- Sovyetler Birliği arasında da görmezden gelinemeyeceği bu görüşmeler sırasında anlaşılmıştır. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgali için hazırlık yapılması direktifi verilmesine karşın Hitler'in "Rusya'nın durumunun açıklığa kavuşması için"¹² yapıldığını söylediği görüşmeler 12-13 Kasım 1940'ta gerçekleşmiş, Molotov, Hitler ve Ribbentrop ile bir araya gelmiştir. Görüşmelerin amacı Sovyetler Birliği'nin Üçlü Pakt'a katılımı olarak tarif edilse de iki devletin çıkar alanları ve birbirleri için vazgeçilmez konular hakkında uyuşmazlık yaşadığı açığa çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Balkanlar'dan vazgeçmek istememesi, Almanya'nın ise Sovyetler Birliği'ni İngiliz İmparatorluğu'nun Avrupa dışındaki toprakları harici bir yerde istememesi görüşmelerdeki en önemli anlaşmazlık konusu olarak ortaya çıkmıştır. Sonraki görüşmelerin dışişleri bakanları düzeyinde sürdürülmesi kararlaştırılmış ancak Barbarossa Planı'nın hazırlıkları da hızlandırılmıştır. Kasım ayı içerisinde Macaristan, Romanya ve Slovakya da Üçlü Pakt'a katılmış; Almanya'dan Balkanlar'a gönderilen asker sayısı artırılmış; Yunanistan'a taarruz kararı verilmiştir.¹³

1. Türkiye'nin Mihverin Balkan Faaliyetleri Karşısında Tutumu

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında yükümlülükleri ve faaliyetlerini etkileyen durumlar jeopolitik konumunun etkisiyle şekillenmiştir. Avrupa'da savaşın kaçınılmaz olduğunun anlaşılması, 1939 baharında İtalya'nın Balkanlar'a yönelik ilk faaliyeti olan Arnavutluk'a saldırısı ile ortaya çıkmıştır. Türkiye de İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'daki faaliyetlerinden endişe duymuştur.¹⁴ İngiltere ve Fransa, Romanya ve Yunanistan'a saldırıya uğramaları karşısında yardım garantisi verirken Türkiye'nin de kendilerine katılması isteklerini paylaştıklarında Türkiye'nin önerisi, karşılıklı yükümlülük içeren bir deklarasyona imza atmak şeklinde olmuştur.¹⁵ 1939 Haziran'ında ayrı ayrı hazırlanan deklarasyonların ardından savaşın başlamasının ardından bu devletler arasında üçlü bir ittifak oluşturulmuştur. Türk- İngiliz-Fransız İttifakı 19 Ekim 1939'da "ulusal güvenliklerinin gereği olarak, karşılıklı nitelik taşıyan

1940

⁸ Jacobsen, age, s. 31

⁹ BCA 030/01/60/367/13, "Tokyo, Berlin, Kopenhag, Stokholm Büyükelçileri'nden Dış Devletler Diplomatik İlişkileri Hakkında Malumât", 2 Ekim 1940

¹⁰ Kont Ciano, *Kont Ciano'nun Hatıraları*, Çev.: Zübeyir Aker, Vatan Neşriyatı, y.y. 1946, s. 98

¹¹ The National Archives UK- Cabinet Papers (CAB) 129/4, Dışişleri Bakanı Bilgi Notu, Nisan 1939- Kasım 1940 Alman- Sovyet İlişkileriyle İlgili Ele Geçirilen Alman Belgeleri, 29 Ekim 1945

¹² "Belge No: 36, Direktif No:18" Jacobsen, age, s. 247

¹³ J.A.S. Grenville, *The Major International Treaties, 1914-1973: A History and Guide with Texts*, Methven & Co. Ltd., London 1974, s. 183-184

¹⁴ N. Selcen Korkmazcan, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 62

¹⁵ CAB 23/98, Hükümet Toplantısı Notları, 13 Nisan 1939; CAB/ 23 /99, Hükümet Toplantısı Notları, 26 Nisan 1939

bir antlaşma yapmak ve saldırıya karşı koymak üzere, birbirlerine yardım sağlamak isteğiyle" imzalanmıştır. Müttefiklerine Türkiye'ye yardım etme yükümlülüğü getiren metin Türkiye'ye de savaş Akdeniz'e sıçarsa ya da taraflardan biri verdikleri garantiler nedeniyle savaşa girerlerse savaşa katılma yükümlülüğü getirmiştir.¹⁶ Türkiye, saldırıya uğramadıkça savaşın dışında kalma kararını, antlaşmaya eklettiği Sovyet çekincesi ve taahhüt edilen yardımların yetersizliğini gerekçe göstererek uygulayabilmiştir. İtalya, 10 Haziran 1940'ta İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ettiğinde ilk kez ortaya çıkan Türkiye'nin savaşa girme yükümlülüğü İngiltere tarafından zaman geçirilmeden hatırlatılmış olsa da Türkiye, Fransa'nın çöküşe sürüklendiği bu dönemde çatışmalara katılmayı çıkarlarına uygun bulmayarak antlaşmadaki Sovyet çekincesini öne sürmüş, savaş dışı kalmayı sürdürmüştür.¹⁷

Savaş Balkanlar'a sıçradığında Türkiye'nin taahhütleri nedeniyle savaşa girmesi konusu yine gündeme gelmiştir. 7 Ekim 1940'da Almanya Romanya'ya, 28 Ekim'de de İtalya Yunanistan'a saldırdığında Türkiye hareketsiz kalmayı sürdürmüştür. Almanya'nın Bulgaristan'a girmesi durumunda bunun savaş sebebi sayıldığıının ilan edilmesine yönelik İngiliz talepleri Türkiye tarafından ısrarla reddedilmiştir.¹⁸ Bu süreçte İngiliz bakanların 29 Ekim 1940'da yaptıkları toplantıda anlaşmaya vardıkları konuya bakılırsa, Türkiye'nin ne kadar yerinde bir karar verdiği görülmektedir. Toplantıda Dışişleri Bakanı Viscount Halifax, Yunanistan, Bulgaristan'ın saldırısına uğrarsa Türkiye'nin ne tavır alacağını belli olmadığını, Almanya'nın kendisine saldırması durumunda buna karşı koyabileceğini ancak Türkiye konusundaki Sovyet-Alman anlaşmasının koşulları bilinmediğinden bu konuda fazla da iyimser olmadığını belirterek Türkiye'yi eleştirmiştir. Bu eleştirinin ardından Yunanistan'a güney İtalya'yı bombalayarak destek olma kararı aldıklarını belirtse de, hükümetin İtalya'nın Atina'yı bombalamasından sonra bu adımı atmayı kararlaştırdığını ifade etmiştir.¹⁹

Türkiye'nin, savaş Balkanlar'a sıçradığında savaşın dışında kalmayı başarabilmiş olsa da, mihverden duyduğu kaygıyı Almanya'yı da içerecek şekilde sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen anılarında, İtalya'nın Yunanistan saldırısının Türkiye'yi çok şaşırttığı ve ülkede Almanya'nın da aynı adımı atmasından çekinilmeye başlandığını belirtmiştir.²⁰ Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop da konuyla ilgili suçu Türkiye'de arayarak Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye Türklerin İngiltere ile iyi ilişkilerini sürdürürken Almanya ile neden yürütemediğini anlayamadığını ifade etmiştir.²¹ Bakanın aksine von Papen, Türkiye'yi ikinci evi olarak gördüğünü belirterek, kendisi görevdeyken Türk-Alman barışının bozulmayacağına dair teminat verip Ankara'da hükümeti yatıştırmaya çalışmıştır.²² Büyükelçinin bu tutumuna rağmen Türkiye'nin kaygılarının giderilemediği anlaşılmaktadır. Yeni Sabah Gazetesi'nde 10 Kasım 1940'da İngiltere kaynak gösterilerek "Almanların Taarruz Hedefi Orta Şarka Dönüyor" başlığıyla verilen haberde, Almanya'nın hedefinin Türkiye üzerinden Mısır olup olmadığı sorgulanmıştır.²³ Alman Büyükelçiliği Müsteşarı Kroll, 20 Kasım 1940'da Türkiye'deki tedirginliğin artarak sürdüğünü

¹⁶ Genelkurmay ATASE Arşivi, İkinci Dünya Harbi Koleksiyonu (İDH) 3-004-1;6a

¹⁷ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, s. 8-9

¹⁸ Ay, 31-42

¹⁹ CAB 65/57 Bakanların Dışişleri Bakanlığı'ndaki Toplantısının Notları, 29 Ekim 1940

²⁰ Franz von Papen, *Memoirs*, Translated By Brian Connell, Andre Deutsch Limited, London y.y., s. 464

²¹ Doc. No. 314, Franz von Papen'in Bilgi Notu, 11 Kasım 1940, *Documents on German Foreign Policy (DGFP), 1918-1945, Series D (1937-1945), The War Years, Vol. XI, September 1, 1940- January 31, 1941*, US Government Press Office, Washington 1954, s. 515

²² Von Papen, age, s. 465

²³ "Almanların Taarruz Hedefi Orta Şarka Dönüyor", 10 Birinciteşrin (Ekim) 1940, "Rumanya'dan Sonra Bulgaristan'ın İşgal Edileceği Bildiriliyor", Yeni Sabah, 12 Birinciteşrin (Ekim) 1940

rapor etmiştir.²⁴ Von Papen, Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'na mihverin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve Avrupa'da kurulacak yeni düzende işbirliğine hazır olduklarını ifade etmiştir.²⁵ Yine de, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de bir ay örfi idare ilan edilmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Mevcut tedirginliğin geçmesi kolay da olmamıştır ki, süre dolmadan örfi idarenin geçerlilik süresi üç ay daha uzatılmıştır.²⁶ Bu süreçte Cumhurbaşkanı, Trakya bölgesindeki askeri tesislerin teftişi için seyahate başlamıştır. Seyahati süresince Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerini Başbakanlık'tan gelen telgraf ve aramalarla yakından takip etmiştir.²⁷ Araç kullanımının benzin tasarrufu yapabilmek için kısıtlanması; geceleri, hava saldırılarına karşı karartma uygulamalarının gerçekleştirilmesi; binalara sığınak zorunluluğu getirilmesi gibi önlemler de alınmıştır.²⁸

Almanya'nın Türkiye'ye olası saldırısı gündemdeyken, İngiltere'nin Türkiye'ye baskıları da artış göstermiştir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 31 Ocak 1941'de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak Almanya'ya karşı Türkiye'nin savunmasını kolaylaştırmak için ülkede İngiliz hava üslerinin kurulmasına izin verilmesini istemiştir. Churchill, böylece, Romanya ve Bakü'nün stratejik bölgelerinin ulaşılabilir hale geleceğini belirtmiş, bu hamleyle hem Yunanistan saldırısının, hem de tutumunun belirsiz olduğunu belirttiği Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya yardımının engellenebileceğini vurgulamıştır.²⁹ İnönü, 6 Şubat 1941'de İngiliz Büyükelçisi'ne Churchill'in talebini kabul edilebilir görmediğini ve Türkiye'nin savaşa girmesinde fayda bulunmadığını belirtmiştir. Türkiye savaşa girmedikçe, İngiliz silahlı kuvvetlerinin Türkiye'ye girmesine müsaade etmeyeceğini ve İttifak Antlaşması'nda da bu talebin yeri bulunmadığını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, önceden kararlaştırılmış olan 25 milyon Sterlin tutarında malzemenin teslimatının da bir an önce yapılmasını talep etmiştir.³⁰ Türkiye'nin savaşa katılımı ya da üslerini kullandırması, iki taraf arasında sonraki dönemlerde de anlaşmazlığa neden olmayı sürdürmüştür.³¹ İngiltere'nin iç gündeminde Türkiye'nin haklılığını değerlendirdiği ve tutumunu kendi çıkarlarına uygun bulduğu da görülmektedir. Savaşın Balkanlar'a sıçramasından yaklaşık 6 ay sonra yazılan 26 Nisan 1941 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden imzalı notada Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya harekâtlarının başladığı dönemde dahi İngiliz Genelkurmayı ile birlikte alınan karar gereği savaşa girmeye hazır olmayan Türkiye'nin savaş dışı durumunun sürdürülmesinin İngiliz çıkarlarına uygun görüldüğü ifade edilmiştir.³²

Bu süreçte Türkiye'nin saldırıya uğrama kaygılarının yanında, sınır bölgesinde yoğunlaştırılan faaliyetlerle ilgili olarak Bulgaristan'ın da Türkiye saldırısından çekindiği anlaşılmaktadır. Almanya'yı Balkanlar'dan uzak tutmak ve Bulgaristan'ı kendi yanına çekebilmek için Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den gelebilecek bir saldırıyı öne sürerek Bulgaristan ile işbirliği girişiminde bulunduğu görülmüştür.³³ Hatta ABD Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nca hazırlanan

²⁴ Doc. No. 363, Görevli Elçi Kroll'un Dışişleri Bakanı'na Telgrafı, 20 Kasım 1940, *DGFP, Vol. XI*, age, s. 631

²⁵ Doc. No. 386, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Telgrafı, 23 Kasım 1940, *DGFP, Vol. XI*, age, s. 679

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:6, Cilt: 14, İçtima: 2, 8. Birleşim, 25 Kasım 1940; Cilt: 15, İçtima: 2, 19. Birleşim, 20 Aralık 1940

²⁷ BCA 030/01/40/239/14, "Cumhurbaşkanı'nın Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli gezisi sırasında Başbakan tarafından Dâhili ve Harici Malumatlara Dair Yazılar", 11 Ocak 1941

²⁸ Altan Öymen, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitap, 13. Baskı, İstanbul, 2009, s. 241-242

²⁹ Winston Churchill, *The Second World War, Vol III, The Grand Alliance*, Rosetta Books, New York 2002, s. 30; *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 42

³⁰ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 43

³¹ Bkz. Korkmazcan, age.

³² CAB 66/15/50 Türkiye'ye Yönelik Politika Başlıklı Dışişleri Bakanı Notası, 26 Nisan 1941

³³ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 51-52

“Almanya'nın Balkan Faaliyetleri” başlıklı el kitabında, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılmayı ertelemiş olması öncelikli olarak Türkiye çekincesine bağlanmıştır. Alman birliklerinin bir kısmının Türkiye'den gelebilecek saldırı ihtimaline karşı Türk- Bulgar sınırında tutulduğu bilgisine de yer verilmiştir.³⁴ Bulgaristan'ın endişelerini gidermek için yapılan görüşmelerin sonucunda 17 Şubat 1941'de Türkiye ve Bulgaristan tarafından bir ortak demeç yayınlanmıştır. Taraflar, 1925 ve 1929'da yaptıkları antlaşmalara bağlılıklarını teyit edip birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygılı olacaklarını ve üçüncü devletlerle yapılan bağitları zedelemekten her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez ilkesi saydıklarını açıklamışlardır.³⁵ Ortak demeçle, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılımının hemen öncesinde Bulgaristan'ın Türkiye tarafından saldırıya uğrama endişesi ortadan kalkarken Türkiye de Bulgaristan üzerinden gelebilecek Alman saldırısı endişesini bir nebze giderebilmiştir.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen bu süreçte Türk-Alman ilişkilerine yeni bir yön verme çabasına girerek Almanya- Türkiye arasında bir saldırmazlık paktı hazırlama olasılığının değerlendirilmesi gerektiğini Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazmıştır.³⁶ Von Papen, 26 Şubat 1941'de Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektupta Türk hükümeti ve askeri yetkilileriyle yaptığı görüşmede Başbakan Refik Saydam'ın, Almanya'nın Balkan politikasının Türkiye'yi savaşa sürüklediği düşüncesini aktardığını belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Saracoğlu'nun ricası üzerine Papen “Türkleri zor duruma sokmamak için” Türkiye'yi ziyaret edecek olan İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden 28 Şubat'ta ülkeden ayrılana kadar Bulgaristan'a karşı bir adım atılmamasının uygun olduğunu Ribbentrop'a yazmıştır.³⁷ Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un von Papen'e 27 Şubat tarihli cevabında 1 Mart'ta Bulgaristan'ın Üçlü Pakta katılımının gerçekleşeceği, 28 Şubat'ta bir randevu alarak bu durumu Türk hükümetine iletmesi satırları yer almıştır. Görüşmede, konu hükümet tarafından Almanya'nın Balkanlar'daki askeri tedbirleri ya da politikasına taşınacak olursa “askeri güvenlik tedbirlerinin Türkiye'ye değil, İngiltere'nin Yunanistan'ı ele geçirmesine karşı” planlandığı açıklamasını yapmasını istemiştir. Konunun bu aşamaya gelmesi durumunda şu sözleri söylemesi de istenmiştir: “Türkler savaş başlatmak için neden arıyorlarsa bunu söylemeliler. Türk hükümetinden isteğim, bu açıklamalar Almanya'yı tehdit etmek için yapıyorsa ve eşyalarımı toplamam gerekiyorsa bunu bildirmeleri olsun. Hükümete acilen bildirmek üzere kesin bir cevap almak zorundayım.” Ribbentrop, bu satırların ardından görüşmenin nasıl geçtiğinin acilen iletilmesini istemiş, 1 Mart günü de Dışişleri Bakanı'ndan ikinci bir randevu alarak Hitler'in Cumhurbaşkanı'na bir mektup yazdığını açıklamasını istemiştir.³⁸ Von Papen yaptığı ilk görüşmede Saracoğlu'nun Bulgaristan'dan aldıkları bilgiye dayanarak Almanya'nın Bulgaristan'a girişini beklediklerini, ve Türk-Bulgar Demeci'nin koşullarında bir değişiklik olmayacağını söylediğini yazmış, Türklerin savaş arayışında olmadığını ortaya koymuştur.³⁹

Türkiye'nin amacının, Almanya'nın Balkanlar'a geldiği süreçte de savaş boyunca olduğu gibi kendisini çatışmalardan koruyacak adımlar atmak olduğu anlaşılmaktadır. İsmet İnönü, 1 Kasım 1940'da “Bizim harb harici vaziyetimiz, bize karşı aynı iyi niyeti gösteren ve tatbik eden bütün

³⁴ *Historical Study The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941)*, Department of the Army Pamphlet, Department of the Army, Washington 1953, s. 16, 81

³⁵ Soysal, age, s. 639-641

³⁶ Doc. No. 67; 80, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, 20; 24 Şubat 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 120, 153

³⁷ Doc. No. 87, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, 26 Şubat 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 161

³⁸ Doc. No. 102, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen'e Telgrafı, 27 Şubat 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 187-188

³⁹ Doc. No. 119, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Franz von Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, 1 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 212

devletlerle en normal münasebetlere mâni değildir” demiştir.⁴⁰ Bu doğrultuda yürütülen politika, Türkiye’nin amacına uygun şekilde çatışmalara girmeksizin savaş yıllarını geride bırakmasını sağlamıştır.

2. Hitler’in İnönü’ye Yazdığı 1 Mart 1941 Tarihli Mektup

Hitler 1 Mart 1941’de İsmet İnönü’ye bir mektup yazmış, Bulgaristan’a giren Alman birliklerinin Türk sınırına yaklaşmayacaklarını ve Almanya’nın Türkiye’den toprak talebi olmadığını bildirmiştir. Savaşın sorumlusu olarak İngiltere’yi gösterip Avrupa’da İngiliz üstünlüğüne karşı savaş verdiklerini, toprak kazanımı ya da siyasi çıkar için hareket etmediklerini vurgulamıştır. İngiltere’nin Yunanistan’a yerleşmesi ihtimaline karşı tedbir olarak Bulgaristan’dan ülkede Alman birliği bulundurmak için izin istediklerini, onların da Üçlü Pakta katılarak bu girişime destek verdiklerini, tehlike geçince Bulgaristan ve Romanya’dan çekileceklerini vurgulamıştır. Hitler, bu tedbirlerin kesinlikle Türkiye’nin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bütünlüğüne karşı olmadığını belirtmiştir.⁴¹ Hitler, 28 Şubat 1941’de Mussolini’ye yazdığı mektupta da İsmet İnönü’ye yazdığı mektuptan söz ederek Alman birliklerinin Bulgaristan’a girmesinin Türkiye’ye karşı olmadığını, hatta durumun, Almanya ile iyi ilişkiler kurarsa Türk çıkarlarına uygun olduğunu yazdığını belirtmiştir. Almanya’nın Bulgaristan ve Romanya’dan toprak talebi olmadığını, İngiliz tehlikesi geçince bu ülkeleri boşaltacaklarını ifade etmiştir.⁴²

Hitler, İnönü’ye yazdığı mektupta, Birinci Dünya Savaşı sırasında birlikte verilen büyük mücadelenin ve sonrasındaki sıkıntılı yılların anılarıyla gelecekte de dostça işbirliğini sürdürebileceklerine inandığını hatırlatmıştır. Savaş sonundaki ekonomik düzende Avrupa’nın yaralarını sarmak için yakınlaşmanın zorunlu olacağını ifade etmiştir. Almanya’nın endüstri ürünlerini satmakla ilgileneceği gibi Türkiye’den de büyük miktarda alım yapılacağını vurgulamıştır. Hitler, savaş sonunda oluşacak toprak düzenlemelerinde Almanya’nın Türk hedeflerinin karşısında yer almayacağını da ayrıca hatırlatmıştır. İki devletin uzlaşmasını Türkiye ve Mihver’in çıkarları için eşit derecede faydalı gördüğünü vurgulayan Hitler, iki devletin karşı karşıya gelmesi için hiçbir sebep olmadığını düşündüğünü belirtmiştir.⁴³ Hitler, İnönü’den önce Mussolini’ye yazdığı mektubu sonlandırırken, Türkiye’yi ziyaret edecek olan Eden’in Türkleri kendi çıkarlarına göre yönlendirmeyi başaramadığı durumda bir tehlike görmediğini, bunun dışında ise her şeye hazır olduklarını belirtmiştir.⁴⁴

Hitler’in mektubunda yer alan bir cümle, Türkiye’nin Almanya’dan duyduğu kaygıları sürdürmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Hitler, şöyle yazmıştır: “Bulgaristan’a giren Alman birliklerinin Türk sınırından, orada bulunmaları amacının yanlış anlaşılmasına meydan vermeyecek kadar uzakta kalmalarını emrettim ki, Türk Hükümeti, bizi bu tutumumuzda bir değişiklik yapmaya mecbur edecek tedbirler almayı gerekli görmesin.” Bu ifadenin ardından Hitler, bu durumun bile Yunanistan’a yerleşme amacını taşıyan İngiltere’ye karşı durma konusundaki kararlılıklarını değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Mektubu “Bu mektubu ilişkileri hiçbir koşul altında kötüleştirmemek, aksine, mümkün olduğunca iyileştirmek ve iki taraf için

⁴⁰ İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1940’da TBMM’nin 6. Dönem 1. Yasama Yılı’nı Açış Konuşması, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cild: 14, İçtima: 2, 1. Birleşim

⁴¹ Doc. No: 113, Adolf Hitler’in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na Mektubu, 1 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 201* (EK 1)

⁴² Doc. No: 110, , Adolf Hitler’in Benito Mussolini’ye Mektubu, 28 Şubat 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 199*

⁴³ Doc. No: 113, Adolf Hitler’in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na Mektubu, 1 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 201*

⁴⁴ Doc. No: 110, Adolf Hitler’in Benito Mussolini’ye Mektubu, 28 Şubat 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 199*

uzak bir gelecekte bile verimli olacak şekilde düzenleme yolundaki samimi arzumun bir ifadesi sayınız.”⁴⁵ sözleriyle sona erdirmiştir.

Mektup, Bulgaristan üzerinden gecikmeli olarak 4 Mart 1941 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve Alman Büyükelçi Franz von Papen tarafından Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye okunarak teslim edilmiştir. Görüşmede İnönü, von Papen'e, Hitler'e, bu denli sıkıntılı bir zamanda kendisine ulaştığı için teşekkürlerinin iletilmesini istemiş, Alman birliklerinin Türk sınırından uzak tutulacağı garantisinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. İnönü ayrıca, von Papen'in Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya ittifakla bağlı olduğunu ve Almanya'ya karşı çatışmadan kaçınmak için mücadele verdiğini biliyor olduğunu hatırlatmış, Türkiye'ye yönelmiş olduğu düşünülen Bulgar hareketliliğinin kendisini düşündürdüğünü ifade etmiştir. Almanya'nın “yiğit Yunanistan'a” girmesinin kendisini çok üzeceğini de eklemiştir.⁴⁶

Dışişleri Bakanı Saracoğlu, von Papen'e, mektupla ilgili olarak, “Türkiye, Almanya'ya karşı tedbire başvurursa Almanya sınırdan uzak kalma sözünü tutmayabilir.” cümlesini ayırarak memnuniyetini dile getirmiştir. Von Papen, Ribbentrop'a, cümlenin Türkiye'de bulunduğu karşılığın, Türk birliklerinin kendi sınırları içindeki hareketiyle garantinin geri alınacağı yönünde olduğunu belirtmiş, kendisinin Saracoğlu'nu Türkiye saldırıya geçmezse söz geçerlidir diyerek yanıtladığını, Saracoğlu'nun da memnun olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷ Von Papen'in Almanya'ya yazdığı mektupta yer almamasına karşın bu görüşmede Alman birliklerinin Türk sınırına 100 kilometreden fazla yaklaşmayacakları, 120 kilometre uzakta kalacakları teminatını da verdiği görülmektedir.⁴⁸ Von Papen'in Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektuba göre Saracoğlu, aynı güvencenin Yunanistan için de verilip verilemeyeceğini öğrenmesini rica etmiş, bunun dışında İstanbul-Sofya demiryolu bağlantısının düzenlenmesinin her iki tarafın da çıkarına olduğunu ifade etmiştir. Görüşmenin sonunda von Papen mektubun iyi ilişkilere katkı sunduğunu, Türk basınında Alman aleyhtarı yazıları hatırlattığında Saracoğlu'nun konuyla ilgileneceğini söylemesiyle karşılık bulunduğunu belirterek açıklamıştır.⁴⁹

Mektupla ilgili olarak kamuoyuna yapılan ilk açıklama Anadolu Ajansı'nın servis ettiği haberle olmuştur. Vatan Gazetesi'nin 5 Mart 1941 tarihli manşetinde “Alman Büyükelçisi Cumhurreisimize B. Hitler'in hususi bir mesajını tevdi etti. Cumhurreisimiz, bu dikkat ve nezaket eseri dolayısıyla teşekkürlerinin iblağını dilediler.” satırları yer almıştır. Haberin içeriğinde de İnönü'nün “bu dikkat ve nezaket eseri dolayısıyla teşekkürlerinin Alman devlet reisine iblağını B. Fon Papen'den rica eylemiş olduğu” ifade edilmiştir.⁵⁰ Yeni Sabah Gazetesi de aynı haberi şu şekilde duyurmuştur: “Adolf Hitler Cumhurreisimize tayyare ile şahsi bir mesaj gönderdi. Mesajı Almanya Büyükelçisi von Papen verdi. Milli Şef, Hitler'in gösterdiği dikkat ve nezaket serine teşekkür etti.”⁵¹ Ancak yapılan açıklamanın bununla sınırlı kalması, çeşitli spekülasyonlu haberleri de beraberinde getirmiştir. New York kaynaklı olduğu belirtilen bir habere göre Hitler'in mektupta, Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı ittifakı feshedip tarafsızlığını istediği vurgulanmıştır.⁵² Vatan Gazetesi'nde Ahmet Emin Yalman, mesajın takdim şekline de vurgu yaparak Hitler'in dostane

⁴⁵ Doc. No: 113, Adolf Hitler'in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na Mektubu, 1 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 201*

⁴⁶ Doc. No. 122, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 4 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 216- 217*

⁴⁷ Doc. No. 137, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 8 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 246*

⁴⁸ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl, age, s. 97*

⁴⁹ Doc. No. 137, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 8 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII, age, s. 246*

⁵⁰ “Alman Büyükelçisi Cumhurreisimize B. Hitler'in hususi bir mesajını tevdi etti.” *Vatan Gazetesi*, 5 Mart 1941

⁵¹ “Adolf Hitler Cumhurreisimize tayyare ile şahsi bir mesaj gönderdi.” *Yeni Sabah*, 5 Mart 1941

⁵² “B. Hitler Türkiye'den Ne İstemiş?”, *Vatan Gazetesi*, 6 Mart 1941

bir dil kullandığı ve taarruz niyeti beslemediği sonucunu çıkardığını yazmıştır. Hitler'in Balkanlar'da barış için teminat verip vermediğini de merak ettiğini ifade ederken sonuca baktığında, savaşın Almanya'nın aleyhine işlemekte olduğunu artık kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵³ Mektup, İngiliz basınında da yankı bulmuş, Daily Mail Gazetesi 5 Mart 1941 tarihinde Türk hükümetinin Hitler'in mektubunu aldıktan sonra 6 saat toplantı yaptığı manşetten duyurmuştur. Haberde Hitler'in Türkiye'yi dostluğa davet etmesinin Sovyetler Birliği ile Balkanlar yüzünden çıkan ilk anlaşmazlık sonrasına gelmesine dikkat çekilmiştir.⁵⁴ Daily Telegraph ise aynı gün "Türkiye Hitler'in Mesajını Düşünüyor" manşetiyle çıkmıştır. Almanya'nın Bulgaristan'ı işgali sonrasında Sovyetler Birliği'nin Almanya'yı protestolarını içeren raporların ardından, Hitler'in mesajını dinleyen İnönü ve kabinesinin, Fevzi Çakmak'ın da katılımıyla öğlen 14.00'dan geç saatlere kadar toplantı yaptığına dikkat çekilmiştir. Mesajın Türk güvenliğinin tehdit edilmeyeceği garantisini içerdiği de ifade edilmiştir.⁵⁵

Mektubun ve İnönü'nün yazdığı cevabın içeriği yalnızca İngiltere ve gizlice ABD ile paylaşılmıştır.⁵⁶ İngiltere kabinesinde de mektubun yankı bulduğu anlaşılmaktadır. 5 Mart 1941 tarihli hükümet toplantısında İngiltere Denizcilik Bakanı, Hitler'in İnönü'ye mektup göndermesinin çok önemli olduğu üzerinde durmuştur. Bakan, Hitler'in, Almanya'nın Yunanistan'a karşı tutumuna Türkiye'nin cevabını öğrenince Yunanistan'a bir ultimatom vereceği düşüncesini paylaşmıştır.⁵⁷ Türkiye, İngiltere'nin umduğu gibi Almanya'nın Balkanlar'a gelişini savaş sebebi sayacağını belirtmek yerine, kendi sınırlarında barışı korumayı sürdüren bir tavır takınmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ise anılarında, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün kendisini arayarak Almanya'nın Bulgaristan'a girişi öncesinde Hitler'den Türkiye'ye saldırmayacağına dair bir teminat alındığına dair yazılan mektubun detaylarını paylaştığını söylemiştir. Hull, mektubun içeriğini öğrendikten sonra Büyükelçi'ye Hitler'in bu teminatları, saldırdığı ya da işgal ettiği her bir ülkeye verdiğini söylediğini de yazmıştır.⁵⁸

Mektupla ilgili olarak, Türkiye Almanya tarafından saldırıya uğrarsa, Sovyetler Birliği tarafından da işgal edilip Polonya durumuna düşeceği söylentisi üzerine İngiltere'ye daha da yaklaşmaması için von Papen'in çabalarıyla yazıldığı düşüncesi öne çıkmaktadır.⁵⁹ Mektubun, bu hizmeti de gerçekleştirdiği düşünülebilir ki, 25 Mart 1941 tarihinde "Türkiye savaşa girmeye mecbur kalırsa" Sovyetler Birliği'nin tarafsızlığına güvenebileceğini ifade eden Türk-Sovyet deklarasyonu ilan edilmiştir.⁶⁰ Bunun dışında von Papen'in mektubun yazılmasında ve Türk-Alman çatışmalarının yaşanmamasında etkili olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Franz Von Papen anılarında İnönü'ye bir mektup gönderilmesi fikrini Hitler'e öneren kişinin kendisi olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Konunun Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi tarafından gündeme getirildiğini aktaran da yine kendisi olmuştur. Von Papen'in aktardığına göre, 6 Kasım 1940'da, Balkanlar'daki karışıklığın başladığı süreçte, Berlin'de Hüsrev Gerede ile görüşmüş, Gerede, iki devlet arasındaki güvensizliği ortadan kaldırmak için Hitler'in İnönü'ye bir mesaj göndermesinin

⁵³ Ahmet Emin Yalman, "Hakiki Teminat Nelerdir?", *Vatan Gazetesi*, 6 Mart 1941; "Barometrenin Gösterdiği İstikamet", *Vatan Gazetesi*, 7 Mart 1941

⁵⁴ "Turkey: Six-Hour Cabinet", *Daily Mail*, 5 Mart 1941

⁵⁵ "Turkey Considers Hitler's Message", *Daily Telegraph*, 5 Mart 1941

⁵⁶ Cüneyt Arcayürek, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, s.109

⁵⁷ CAB 65/22/3 Hükümet Toplantısı Notları, 5 Mart 1941

⁵⁸ Cordell Hull, *The Memoirs of Cordell Hull*, Vol. 2, Hodder & Stoughton, London 1948, s. 932

⁵⁹ *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 154

⁶⁰ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 73; Antlaşmanın metni için bkz.: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 644

⁶¹ Von Papen, age, s. 473

kıymetli olacağını belirtmiştir.⁶² Von Papen mektubu teslim ettiği zaman hem kendi adına hem de ülkesi adına ilişkilerin mümkün olduğunca geliştirilmesi isteğinde olduklarını ifade etmiştir.⁶³

3. İnönü'nün Hitler'e Cevaben Yazdığı 12 Mart 1941 Tarihli Mektup

İnönü, 12 Mart 1941 tarihinde Hitler'in mektubuna yazdığı cevapta, mektubu almaktan şeref duyduğunu belirtmiş, kendisine, gösterdiği nezaket için teşekkür etmiştir. Hükümetin gelen metnin içeriğini layık olduğu ilgiyle incelediğini belirterek başladığı mektupta Hitler'in üzerinde durduğu konuların tümüne aynı şekilde karşılık vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk-Alman dostluğuna atıfta bulunarak, Türkiye'nin Milli Mücadele'nin başında tespit edilen bağımsızlığın muhafazası ve diğer haklarına zarar vermeksizin barış içinde gelişim prensiplerine sadık kaldığını hatırlatmıştır. Bağımsızlık ve egemenliğine kastedecek her şeye karşı mücadelede azimli olacağını belirtmiş, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı paktın da bunun delili sayıldığını vurgulamıştır.⁶⁴ Türkiye, mektubun yazımı henüz tamamlanmadan, müttefiki İngiltere'ye de içerikle ilgili bilgi vermiştir. 10 Mart 1941'de İngiltere'ye ulaşan bilgiye göre Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, mesajın, Türkiye'nin genel politikasını ortaya koyup Türk-İngiliz ittifakına bağlılığını hatırlatacağını ifade etmiştir.⁶⁵ Türkiye savaş süresince müttefiklerine ve anlaşmalarla bağlı olduğu devletlere, diğer devletlerle yürüttüğü ilişkileri, yükümlülükleri çerçevesinde aktarmaya özen göstermiştir.

İnönü, mektubunda, Türkiye'nin Balkan politikasının, savaş bölgeden uzak tutmak olduğunu ifade ederken Ankara'daki Alman Büyükelçisi'nin teminatıyla Almanya'nın da aynı amacı güttüğünü düşündüğünü belirtmiştir. Bölgedeki durumun değişiminden Türkiye'nin sorumlu olmadığını, Almanya'nın defalarca teminat verdiği gibi "Almanya, Türkiye'nin güvenliğinin ve hürriyetinin gereklerine karşı anlayışlı davrandığı sürece" Türk-Alman birliklerini karşı karşıya getirecek bir sebep olmadığını ifade etmiştir. Hitler'in mektubunun bu teminatı bir kere daha tekrarladığını anlamış olduğunu da ifade etmiştir.⁶⁶

Hitler'in mektubunda Türkiye'yi en çok düşünmeye sevk ettiği anlaşılan⁶⁷ Türklerin tedbir almayı gerekli görüp Almanya'yı tutum değiştirmeye yönlendirmemesi için Alman birliklerinin Türk sınırından yeterince uzakta kalacakları sözü İnönü'nün mektubunda aynı şekilde karşılık bulmuştur. İnönü, şöyle yazmıştır: "Bilmenizi isterim ki, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de uyanık bekçilik görevini yerine getirecek olan Türk ordusu, Reich Hükümeti, Cumhuriyet Hükümeti'ni, tutumunu değiştirmeye zorlayacak tedbirlere yöneltmediği sürece, Alman birliklerine karşı aynı şekilde davranacaktır." İnönü, tüm temennisinin Türk-Alman birliklerinin gelecekte mazur görülemeyecek geçici bir takım olaylar uğruna karşı karşıya gelmeleri olduğunu da vurgulamıştır. Hitler'in, Almanya'nın tutumunu ortaya koyarken yaptığı gibi, samimi olarak Türkiye'nin tutumunu görmek istediğini düşündüğünü vurgulayarak şöyle yazmıştır: "Dünyanın içinde bulunduğu ciddi vaziyet, halklara karşı sorumlu olan liderlerden, öyle bir dil kullanmalarını istemektedir ki, yakın ve uzak gelecekte ortaya çıkan olaylarla yalanlanmaya mahkûm olmasın." Bu temennisinin ardından, Hitler'in girişimiyle başlayan fikir alışverişinin, Türk-Alman ilişkilerinin normalleşmesi, hatta iyileşmesine yarayacağına inandığını belirterek mektubu

⁶² Doc. No. 297, Franz von Papen'in Bilgi Notu, 6 Kasım 1940, *DGFP, Vol. XI*, age, s. 482

⁶³ Doc. No. 122, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 4 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, s. 216- 217

⁶⁴ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 97-98; Doc. No: 161, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Adolf Hitler'e Mektubu, 12 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 286-287 (EK 2)

⁶⁵ CAB 65/22/7 Hükümet Toplantısı Notları, 13 Mart 1941

⁶⁶ Doc. No: 161, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Adolf Hitler'e Mektubu, 12 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 286-287

⁶⁷ Doc. No. 137, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 8 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 246

sonlandırmıştır.⁶⁸ Hitler'in mektubunun, ikili ilişkileri iyileştirmede yardımcı olacağına dair bir ifadenin mektuba eklenmesi von Papen tarafından Saracoğlu'na önerilmiştir.⁶⁹ Bu önerinin uygun bulunduğunu anlaşılmaktadır.

İnönü'nün mektubu, Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede tarafından 17 Mart 1941'de Hitler'e teslim edilmiştir. Hitler, mektubu okuduktan sonra mektubun çok büyük önem taşıdığını belirterek Büyükelçi'ye Almanya'nın Balkanlar'da her hangi bir toprak kazancı beklentisi olmadığına dair teminatını tekrarlamıştır. İnönü'nün Türkiye açısından vurguladığı gibi bölgedeki karışıklığın sebebinin Almanya da olmadığını ifade etmiş, İtalya'nın Yunanistan'a girişini öğrendiğinde çok geç kalmış olduğunu vurgulamıştır. Yunanistan'ın İngiliz denizaltıları için üs vermesine karşı gelişen İtalyan tepkisinden de sorumlu olmadığını; çatışmaların İtalya ve Yunanistan arasında kalmasının Almanya'nın müdahil olmasını getirmeyeceğini ancak ittifakına bağlı olarak İngiltere'nin müdahalesine karşı müdahale kararı aldığını belirtmiştir. Balkanlar'daki amacını açıkladıktan sonra Türk- Alman ilişkileri konusuna geri dönen Hitler, sözü geçen bölgelerde toprak talebi olmadığını tekrar edip Türkiye'ye karşı tavrının, kendisini Türkiye'nin aklına gelmeyecek kadar zor durumlara soktuğunu aktarmıştır. Molotov'un 1940 Kasım'ında Berlin'e geldiği sırada Sovyetler Birliği'ni İngiltere karşıtı cepheye dahil etme girişiminde bulunduğu, Molotov'un Boğazlar konusunu açarak önce Bulgaristan ile karşılıklı yardımlaşma anlaşması yapıp Bulgar topraklarında garnizon kurmayı planladıklarını söylediğini anlatmış, sonrasında da Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da üs talepleri olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Kendisinin ise bunu mümkün görmeyip reddettiğini söyledikten sonra Molotov'un Montreux Sözleşmesi'nin değişimi konusunu gündeme getirdiğini ifade etmiştir. Hitler'in anlatımına göre Molotov, Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan çıkışının olması gerektiğini ifade ederken, kıyısı olmayan devletlerin ise girişinin yasaklanması gerektiği üzerinde durmuştur.⁷⁰ Konuyla ilgili olarak ele geçirilen Alman belgelerine göre Hitler-Molotov görüşmesindeki Boğazlar konusu, Hitler'in Üçlü Paketi imzalayan devletlerin çıkar alanlarını tarif edip Sovyetler Birliği'ne güneye doğru, İran Körfezi'ne çıkışı önermesinin ardından kendisi tarafından açılmıştır. Hitler, Türkiye'den toprak talebi olmadığını ve Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifaktan uzaklaşıp Almanya ve Sovyetler Birliği'ne yaklaşacağına inandığını, Montreux Sözleşmesi'nin de Sovyetler Birliği'ne ayrıcalık verecek şekilde revize edilmesini uygun gördüğünü söylemiştir. İngiliz belgelerine göre, 1940 Kasım'ında yapılan görüşmede farklı konuların görüşülmesinin ardından Türkiye ve Boğazlar konusunu yine Hitler'in kendisi açmıştır.⁷¹ Hangi sırayla olursa olsun Türkiye ve Boğazlar üzerine Hitler ve Molotov arasında uzun bir görüşme yapıldığı açıktır. Hitler'in Barbarossa Planı hazırlıklarının hızlandırılması emrinden sonra yapılan görüşmede saldırmazlık paketi ile bağlı olduğu Sovyetler Birliği'nin fikirlerini öğrenmek için konuyu tartışmaya açtığı anlaşılmaktadır.

Hitler, İnönü'nün mektubunu kendisine ulaştıran Gerede ile yaptığı görüşmede, Molotov ile yaptığı görüşmede söylediklerinin bile, Türk basında kendisine karşı yönelen tutumdan farklı bir tutumu hak etmesi için yeterli olması gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir. Almanya Baltık'ta yaptığı gibi yaparak Türkiye konusuna karşı çıkmamış olsa, Balkanlar'da İngiltere yerine Sovyetler Birliği'nin bulunuyor olacağını hatırlatmıştır. Türkiye'nin çıkarlarını korumayı duygusal bir kararla değil, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki dostluğun güçlü anısına dayanarak

⁶⁸ Doc. No: 161, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Adolf Hitler'e Mektubu, 12 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 286-287

⁶⁹ *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 97

⁷⁰ Doc. No: 177, Hitler-Gerede Görüşmesini İçeren Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu, 18 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 308-309

⁷¹ CAB 129/4, Dışişleri Bakanı Bilgi Notu, Nisan 1939- Kasım 1940 Alman- Sovyet İlişkileriyle İlgili Ele Geçirilen Alman Belgeleri, 29 Ekim 1945

Türk çıkarlarının Alman çıkarlarına uygun olduğu değerlendirmesiyle aldığını belirtmiştir. Balkanlar ya da Boğazlarda bir başka gücün varlığını izlemenin Almanya için avantaj sağlamayacağını, Romanya ve Bulgaristan ile ilgilenilmesi konularının da bu sebeple değerlendirildiğini ifade etmiştir.⁷² Görüşme sonrasında Başbakan Saydam ile görüşen von Papen, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Sovyetler Birliği'nin talebi ve Hitler'in bu konuya itirazının Ankara'da büyük bir etki yarattığını belirtmiştir. Saracoğlu'nun önceden karşı karşıya kaldığı Sovyet tavrına dair endişesini paylaşarak, Hitler'in Türk çıkarlarını gözetan tutumunun büyük bir memnuniyet yarattığını söylediğini açıklamıştır.⁷³

Hitler, Hüsrev Gerede ile yaptığı görüşmede, İnönü'nün mektubundan büyük memnuniyet duyduğunu, iki ülke arasında diyalogun daha da geliştirileceğine inandığını, Türkiye'den yardım isteği olmadığını belirtmiştir. İngiltere'nin savaşı kaybettiğinin zamanı gelince bunun görüleceğini, ABD'nin dahi bu durumu değiştiremeyeceğini ifade etmiştir. Almanya'nın Balkanlar'da inisiyatif kullanarak bazı sorunları düzeltebileceğini hatırlatarak Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda Edirne demiryolu sorununun çözülmesi örneğini vermiştir.⁷⁴ Demiryolu konusunda çözüm arayışının Saracoğlu tarafından öne sürüldüğü von Papen'in yazışmalarında aktarılmış durumdadır.⁷⁵ Görüşmelerin hazırlığı yapılırken Türkiye'yi Almanya ile yakınlaşmaya yönlendirecek her konunun ele alındığı anlaşılmaktadır.

Hitler, Gerede'ye, İnönü'nün mektubunun Türk-Alman işbirliğinin yolunu açtığını ifade etmiş, Almanya'nın savaşı kaybetmesinden Türkiye'nin hiçbir çıkar sağlamayacağını, Türkiye'nin Boğazların koruyucusu olarak kalmasında da Almanya'nın çıkarları olduğunu hatırlatmıştır. Almanya'nın Sovyet dostluğunu Boğazlar konusundaki tavrı nedeniyle kaybettiğini vurgulamıştır. Ribbentrop da söze girerek Boğazlar meselesi olmasaydı Sovyetler Birliği'nin Üçlü Pakt'a dâhil olacağını ifade etmiştir. Görüşmenin sonunda Gerede'nin memnuniyetinin gözlemlendiği de hazırlanan notaya eklenerek, Büyükelçi'nin Türkiye ve Almanya arasındaki dostluğu geliştirmek için elinden geleni yapacağını söylediği belirtilmiştir.⁷⁶

Von Papen, İnönü'nün talimatıyla Saracoğlu ile yaptığı görüşmede Dışişleri Bakanı'nın kendisine Hüsrev Gerede'nin Hitler ile yaptığı görüşmeye dair 12 sayfalık raporunu okuduğunu, devlet başkanlarının mektuplaşmasıyla başlayan bu sürecin iyi ilişkilerin kurulması için bir dönüm noktası olduğu izlenimini edindiğini belirtmiştir.⁷⁷ Franz von Papen, Saracoğlu'nun ardından bir sonraki gün de Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşmede, Hitler'in Gerede ile görüşmesinde Sovyetler Birliği'ne karşı tutumunun önemini vurgulayarak konu hakkındaki düşüncelerini sormuştur. Menemencioğlu, siyasette dostluk yerine çıkarların ön planda olduğunu, Sovyetler Birliği ile yapılan görüşmelerde Türkiye konusunun gündeme gelmesini zaten beklediklerini ve Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni Boğazlar'da görmek istememesinin nedeninin Alman çıkarları olduğunun unutulmaması gerektiğini söylemiştir. Rusya'nın, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Boğazlardan Akdeniz'e incek olmasının, Almanya'nın güneyden çevrilmesi anlamına geleceğini, Almanya bu bedeli ödemek istiyorsa

⁷² Doc. No: 177, Hitler-Gerede Görüşmesini İçeren Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu, 18 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 310

⁷³ Doc. No. 220, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 27 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 384-385

⁷⁴ Doc. No: 177, Hitler-Gerede Görüşmesini İçeren Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu, 18 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 311

⁷⁵ Doc. No. 137, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 8 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 246

⁷⁶ Doc. No: 177, Hitler-Gerede Görüşmesini İçeren Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu, 18 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 312

⁷⁷ Doc. No. 220, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 27 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 384-385

savaşı kaybetmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Hitler'in bu konuyu paylaşmış olduğuna memnun olduklarını ancak Türkiye'nin İngiltere'ye ittifak ile bağlı olduğunu, Almanya ile ilişkileri değiştirmesinin beklenmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Menemencioğlu, Türkiye'nin egoist olduğunu ve yalnızca kendi çıkarları için savaşacağını da hatırlatmış ve savaş sonunda beklentisinin müzakere edilmiş bir barış olduğunu, karşı tarafı yok etmeye yönelik bir savaş sonu düzenine karşı olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Menemencioğlu'nun gerçekçiliği ön plana taşıyan bu tarifi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında uyguladığı politikayı ortaya koyar durumdadır.

Türkiye, mektubun içeriğini müttefiki İngiltere ile de paylaşmıştır. Mektubun Almanya'nın Balkanlar'dan uzak duracağına dair önceden verdiği sözlerin uygulanılmamış olduğu izlenimini öne çıkardığı, genel bir politika değişimi ibaresi içermediği, "Almanya'nın Türkiye'ye bu durumu değiştirecek bir adım atılmazsa saldırmayacağı" ifadesine aynı şekilde karşılık verildiği İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull- Hugessen tarafından Dışişleri Bakanlığı'na rapor edilmiştir. Büyükelçinin mektubunda, İnönü'nün mektubunda yer alan Türk-Alman ilişkilerini iyileştirme ve "normalleştirme" umudunun ise İngiltere tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Hugessen, bu ifadeden duyduğu hayal kırıklığını dile getirdiğinde Dışişleri Bakanı Saracoğlu'ndan Türk-Alman ilişkilerinin hâlihazırda pek normal olmadığı yanıtını aldığını yazmıştır.⁷⁹ İngiltere, Türk-Alman yakınlaşmasından fazla memnun olmasa da sürece ve çıkarlarına uygun hareket etmeyi sürdürmüştür. Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya çalışan İngiltere'nin bu dönemde gösterdiği çabayla, Almanya'nın faaliyetleri ve Türkiye ile ilişkilerinden rahatsız olan Sovyetler Birliği ile olası bir dış saldırıya karşı tarafsızlık sözü içeren bir Türk- Sovyet Demeci hazırlanmıştır.⁸⁰ Bunun yanı sıra ABD, 11 Mart 1941'de Ödünç Verme- Kiralama Yasası çıkararak savunması ABD savunması için önemli görülen devletlere askeri yardım gönderme kararı aldıktan sonra İngiltere, ABD'den aldığı yardımların bir kısmını Türkiye'ye göndermeye başlamıştır.⁸¹ İngiltere'nin bu süreçte Türkiye'ye verdiği desteğin yanında baskılarını artırdığı da görülmektedir. 18-19 Mart'ta Kıbrıs'ta, Saracoğlu ve Eden arasında gerçekleşen toplantıda İngiltere'nin, Almanya'nın Yunanistan'a saldırısı olasılığında, Yugoslavya'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi durumunda Türkiye'nin de Almanya'ya savaş ilan etmesi talebi iletilmiştir. Aynı talep Churchill tarafından yazılan mektupla İnönü'ye ayrıca iletilmişse de Türkiye, değişen koşulların da etkisiyle savaş dışı durumunu korumuştur.⁸²

Türkiye'nin savaş sırasında müttefiklerine yardım etmek yerine, mihver güçlerinin adımlarını kolaylaştırdığı eleştirilerinde, mektuplaşmanın ortaya çıktığı bu sürecin ön plana çıkarıldığı gözlenmektedir. Yine de İngiltere'de yayımlanan The Tablet Dergisi'nde Türkiye'nin Almanya'nın Balkanlar'a inişinde savaş ilan etmemiş olması konusunda eleştirilmeyi hak etmediği satırlarının yer alması dikkat çekicidir. Yazıda İtalya savaşa girdiğinde İngiltere'nin ona karşı mücadele etmemiş olduğu hatırlatılırken, İngiltere ve Fransa ile ittifakına bağlılığını vurgulayan Türkiye'nin Balkanlar'daki hareketsizliğini tenkit etmesinin yersiz olduğu satırları yer almıştır.⁸³

⁷⁸ Doc. No. 231, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'in Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a Mektubu, 28 Mart 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 409-412

⁷⁹ CAB 65/22/8, Savaş Kabinesi Toplantı Tutanakları, 17 Mart 1941, Knatchbull- Hugessen'in Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, 14 Mart 1941

⁸⁰ Korkmazcan, age, s. 133

⁸¹ ABD Dışişleri Müsteşarı Welles'in Yakınoğlu İşleri Masası Şefi Wallace Murray'e Notası, 21 Mart 1941, *Foreign Relations of the United States, (FRUS) 1941, The British Commonwealth; the Near East and Africa, Vol III*, United States Government Printing Office, Washington 1959, s. 833

⁸² *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, age, s. 100-101

⁸³ *BCA 030/10/235/587/3/2*, "Londra'da Yayımlanan The Tablet dergisinde Feldmarshal Lord Birdwood Tarafından Yazılan Yazı", 31 Mayıs 1941

Bu süreçte, savaş dışı kalmayı sürdürme garantisi arayan Türkiye'nin Almanya'yı beklentisi dışında iki cepheli bir savaştan kurtardığı da açıktır. Devletlerin en üst kademelerince kurulan ilişkilerle beraber savaş durumunu etkileyebilecek değişimlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. ABD Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nca hazırlanan Almanya'nın Balkan faaliyetleriyle ilgili el kitabında, İnönü'nün mektubunu aldıktan sonra Hitler'in Türkiye'nin izleyeceği tutumla ilgili endişelerini giderdiği bilgisi yer almıştır.⁸⁴ Ancak mektuplaşmanın ardından oluşan ortamda Almanya'nın çıkar ve planlarının, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun olarak savaş dışı durumunu sürdürmesine yardımcı olduğu da anlaşılmaktadır. Ribbentrop, 1 Mart 1941'de Bulgar Başbakanı'na gönderdiği mektupta Bulgaristan'ın Balkanlar'da değişen düzenle beraber yaklaşık olarak doğudaki Struma deltasından batıdaki Maritsa deltasına doğru genişleyerek Ege Denizi'ne çıkış alacağını yazmıştır.⁸⁵ 1 Nisan 1941 tarihli Alman Dışişleri Bakanlığı notasında ise Bulgaristan'ın Edirne sırtlarını almasına yönelik taleplerinin Türkiye ile kurulan ilişkiler gereği kabul edilmediği ifade edilmiştir.⁸⁶ Almanya, Yunanistan'a girişi öncesinde de Türkiye'ye Bulgaristan konusunda yaptığı gibi, sınırlarından uzakta duracağı bilgisini ulaştırmıştır.⁸⁷ Almanya'daki bu tavır değişikliğinin bu süreçten bağımsız düşünülmesi mümkün gözükmemektedir.

Bu süreçte Hüseyin Cahit Yalçın Yeni Sabah'taki köşesinde Hitler'den bahsederken şöyle yazmıştır: “Onun sözlerini okurken hayretten hayrete düşüyoruz. Çünkü eski Führer’i çok derin bir surette değişmiş görüyoruz... o eski gurur ve azametten, İngiltere’yi hâk ile yeksân etmek tehditlerinden eser yoktur. Anlaşıyor ki İngiliz tayyareleri yalnız bomba değil, biraz akıl ve mantık tohumları da atıyor ve bunlar filizlenmeye başlıyor.”⁸⁸ Hitler'in değişikliğini İngiltere'ye bağlasa da söylem değiştirip sert tutumunu terk ettiğini düşündüğünü yazmıştır ki bu durumdan en büyük yararı sağlayan Türkiye olmuştur. Bu yazıdan 3 ay sonra Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırı planlarını yürürlüğe koyduğu düşünülürse, Hitler'in tutum değişikliğini yeni planlarına bağlamak da mümkün görünmektedir. Yine de İnönü'nün mektubu hakkında Alman araştırmacı Lothar Kreckler'in yorumu dikkate değerdir: “O sıralarda kudretinin zirvesinde olan Hitler, bu gibi sözlerle nadiren muhatap olmuştu. Ondan sonra, Türkiye'yle ilişkilerinde daha dikkatli olma gereğini hissedecekti.” Bu düşüncüyü aktaran Altan Öymen İnönü'nün yazdığı mektuptan “her türlü baskı karşısında başı dik bir bağımsız devlet olarak, kendini her türlü saldırganı karşı korumaya hazır olduğu” anlamının çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁹

Mektuplaşmanın sonrasında taraflar arasında diplomatik görüşmeler sıklaşmış; Almanya Türkiye'ye çeşitli vaatler sunarak beklentilerini aktarmış; devlet başkanlarınca birer mektup daha yazılmış, ilişkiler ilk mektuplarda ifade edildiği gibi “normalleştirilmeye” çalışılmıştır. Sürecin sonunda Türkiye ile Almanya arasında 18 Haziran 1941'de bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. TBMM'de paktın onayı dahi gerçekleşmeden, 22 Haziran 1941'de, Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Türkiye, savaşın kaderi değişirken, kendini mihvere karşı da güvence altına alarak, saldırlardan ve savaştan uzak kalma hedefini korumayı sürdürmüştür.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nda çatışmaların dışında kalarak toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumayı hedefleyen Türkiye, bunu gerçekleştirebilmek için çok dikkatli bir politika

⁸⁴ *Historical Study The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941)*, age, s. 19

⁸⁵ Doc. No. 114, Ribbentrop Bulgar Başbakanı'na Mektubu, 1 Mart 1941, , *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 203

⁸⁶ Doc. No: 245, Dışişleri Bakanı Notası, 1 Nisan 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 429-430

⁸⁷ Doc. No. 220, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi von Papen'e Mektubu, 5 Nisan 1941, *DGFP, 1918-1945, Vol. XII*, age, s. 460

⁸⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “Hitler'deki Değişiklik”, *Yeni Sabah*, 18 Mart 1941

⁸⁹ Altan Öymen, “Hitler ile İnönü'nün 1941 Mart'ındaki Mektuplaşması”, *Radikal Gazetesi*, 8 Mayıs 2010

yürütmüştür. Mihver güçlerin Balkan faaliyetlerini artırdığı 1941 baharı, jeopolitik konumu gereği müttefiklerinin Türkiye'yi savaşa çekmek yönünde baskılarını artırdığı bir dönem olmanın yanı sıra, Türkiye'nin saldırı tehdidini en yakınında hissettiği dönem olmuştur. Alman Şansölyesi Adolf Hitler, Balkan faaliyetleri öncesinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazmış; İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman üstünlüğünün sürdüğü dönemde bu adımın atılmış olması Türkiye'nin savaştaki önemini bir kez daha teyit eder bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Hitler, İnönü'ye yazdığı mektupta, Balkanlar'da kısa vadede atacağı adımları anlatmış, bu faaliyetlerin Türkiye'ye yönelmemiş olduğuna dair teminat vermiştir. Türkiye, kendisine yönelen mihver ilgisini, saldırıya uğramamak ve savaşın dışında kalmak için ulusal çıkarları doğrultusunda değerlendirmeyi başarmıştır. Hitler'in İnönü'ye Türkiye'nin hareketsiz kalmasını umarak yazdığı mektup cevaplanarak Türkiye'nin diyaloga açık olduğu gösterilmiş, baskılara da karşı durulacağı ortaya konulmuştur.

Hitler'in mektubu baştan sona hükümet tarafından incelendikten sonra aynı üslupla cevaplanarak Türkiye'nin, savaştaki en güçlü döneminde, Trakya sınırlarına kadar gelmiş Almanya'dan çekinmediği gösterilmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak ve güvenlik bölgesinde barışa hizmet etmek için mücadele verdiği vurgulanarak Almanya'dan da, müttefiklerinden de aynı karşılığın beklendiğinin altı çizilmiştir. Almanya, Türkiye'ye karşı kendi müttefiklerini de etkileyecek şekilde dikkatli bir politika izlemek durumunda hissetmiştir.

Hitler- İnönü mektuplaşmasının mektupların içeriğinde yer alan konuların dışında da pek çok açıdan Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mektup yoluyla başlatılan zirve diplomasisi ile Türkiye'nin savaştaki müttefikleri ve komşularıyla da ilişkilerini düzenleyen çeşitli durumlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Almanya ile anlaşmaya varıp mihvere yaklaşabileceği endişesi müttefiklerinin Türkiye'yi yanlarında tutmak için yeni adımlar atmasını beraberinde getirmiştir. İngiltere, henüz savaş dışı olan ABD'den Türkiye'ye de yardım aktarılması için çaba sarf etmiş, Türkiye'nin savunma ihtiyaçları için Ödünç Verme-Kiralama Yasası çerçevesinde malzeme gelmeye başlamıştır. Mihver karşıtı cephede Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki çabalar sürerken, yalnızca kendisine güvenerek Almanya'ya da taviz vermeyeceğini göstermesi müttefiklerin Türkiye'yi kendilerinden uzaklaştırmamak için dikkatli adımlar atmalarını sağlamıştır. Taviz vermeyeceğini gösteren ve saldırıyı bertaraf eden Türkiye'nin savaş dışı durumunu değiştirmesi için kullanılan bahanelerin azalması ve İngiltere'nin çıkarlarına uygun görülmesiyle baskıların bir süre için de olsa kesilmesi mümkün olmuştur.

Henüz Almanya ile savaş halinde olmayan Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Boğazlar hakkındaki talepleri Hitler'in versiyonuyla da olsa öğrenilmiştir. Bu bilgiler, Alman saldırısı sonrası Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı sona erdikten ve Sovyetler Birliği müttefikler tarafına katıldıktan sonra Türkiye tarafından oyuna gelmemek adına değerlendirilmeye devam edilmiştir. Türkiye'nin bir başka ülke tarafından saldırıya uğraması durumunda Sovyetler Birliği'nin de kendisine saldıracağı endişesi de iyi yönetilerek yine bu süreçte Türk-Sovyet demecinin ortaya çıkması sağlanmıştır.

Tüm bunların dışında, savaş sırasında diğer örneklerine bakılarak tam olarak güvenilir olduğu söylenemese de yazışmaların bir sonucu olarak Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalanmış, Türkiye tüm çevresinde yaşanan savaşta zaman zaman kaygı duymayı sürdürse de mihver saldırısına uğramaktan kurtulmuştur.

Kaynakça

A) Arşivler

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA 030/10/235/582/15. BCA 030/01/60/367/14. BCA 030/01/60/367/13. BCA 030/01/40/239/14. BCA 030/10/235/587/3/2.

Genelkurmay ATASE Arşivi, İkinci Dünya Harbi Koleksiyonu (İDH):

İDH 3-004-1;6a.

The National Archives UK- Cabinet Papers (CAB):

CAB 129/4. CAB 23/98. CAB 65/57. CAB 65/22/3. CAB 65/22/7. CAB 66/15/50. CAB 65/22/8.

B) Resmi Yayınlar

Documents on German Foreign Policy (DGFP), 1918-1945, Series D (1937-1945), The War Years, Vol. XI, September 1, 1940- January 31, 1941, US Government Press Office, Washington 1954.

Foreign Relations of the United States, (FRUS) 1941, The British Commonwealth; the Near East and Africa, Vol III, United States Government Printing Office, Washington 1959.

Historical Study The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941), Department of the Army Pamphlet, Department of the Army, Washington 1953.

JACOBSEN, Hans- Adolf, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çev.: Em. Kur. Alb. İbrahim Ulus, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1989.

Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cild: 14, İltima: 2, 1. Birleşim, 1 Kasım 1940. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:6, Cilt: 14, İltima: 2, 8. Birleşim, 25 Kasım 1940. TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 15, İltima: 2, 19. Birleşim, 20 Aralık 1940.

C) Kitaplar ve Makaleler

ARCAYÜREK, Cüneyt, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010.

AYDIN, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, (1919- 1980)*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 399-476.

CIANO, Kont, *Kont Ciano'nun Hatıraları*, Çev.: Zübeyir Aker, Vatan Neşriyatı, y.y 1946

CHURCHILL, Winston, *The Second World War, Vol III, The Grand Alliance*, Rosetta Books, New York 2002.

GRENVILLE, J.A.S., *The Major International Treaties, 1914-1973: A History and Guide with Texts*, Methven & Co. Ltd., London 1974.

HULL, Cordell, *The Memoirs of Cordell Hull, Volume 2*, Hodder & Stoughton, London 1948.

KORKMAZCAN, N. Selcen, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

ÖYMEN, Altan, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitap, 13. Baskı, İstanbul 2009.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

VON PAPEN, Franz, *Memoirs*, Translated By Brian Connell, Andre Deutsch Limited, London y.y.

SHIRER, William L., *Nazi İmparatorluğu 3, Doğuşu- Yükselişi- Çöküşü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2002.

D) Gazeteler

“Adolf Hitler Cumhurreisimize Tayyare ile Şahsi Bir Mesaj Gönderdi.” *Yeni Sabah*, 5 Mart 1941.
“Alman Büyükelçisi Cumhurreisimize B. Hitler’in hususi bir mesajını tevdi etti.”, *Vatan Gazetesi*, 5 Mart 1941.

“Almanların Taarruz Hedefi Orta Şarka Dönüyor”, *Yeni Sabah*, 10 Birinciteşrin (Ekim) 1940. “B. Hitler Türkiye’den Ne İstemiş?”, *Vatan Gazetesi*, 6 Mart 1941.

“Barometrenin Gösterdiği İstikamet”, *Vatan Gazetesi*, 7 Mart 1941.

“Rumanya’dan Sonra Bulgaristan’ın İşgal Edileceği Bildiriliyor”, *Yeni Sabah*, 12 Birinciteşrin (Ekim) 1940.

“Turkey: Six-Hour Cabinet”, *Daily Mail*, 5 Mart 1941.

“Turkey Considers Hitler’s Message”, *Daily Telegraph*, 5 Mart 1941.

ÖYMEN, Altan, “Hitler ile İnönü’nün 1941 Mart’ındaki Mektuplaşması”, *Radikal Gazetesi*, 8 Mayıs 2010.

YALÇIN, Hüseyin Cahit “Hitler’deki Değişiklik”, *Yeni Sabah*, 18 Mart 1941.

YALMAN, Ahmet Emin, “Hakiki Teminat Nelerdir?”, *Vatan Gazetesi* 6 Mart 1941.

EKLER

No. 113

F11/0308-10

*Adolf Hitler to the President of the Turkish Republic*¹

MARCH 1, 1941.

M. PRESIDENT: In the fight which, contrary to the will of the German Government, was forced upon the German people by the Anglo-French declaration of war on September 3, 1939, it is now the aim of the German Reich to eliminate the British influence on

the European Continent. This will be a prerequisite for bringing to an end a century-long method of playing the forces of Europe off against one another. England's continued efforts to gain military influence in the various areas of Europe therefore force the German Reich to take defense measures which have nothing to do with any sort of German intentions of a territorial or political nature in these areas. I am therefore taking this opportunity, Excellency, at a moment when the British measures designed to gain a foothold on Greek territory are becoming more and more threatening, to inform you that I have decided in these circumstances that Germany will take certain steps of a preventive nature.

I have therefore asked the Bulgarian Government to permit parts of the German Wehrmacht to carry out certain security measures to this effect. Bulgaria, which has always had friendly relations with Germany, has made these relations even closer through accession to the Tripartite Pact;² certain that the intended measures are not directed against Turkey she has accordingly given permission for the execution of the steps mentioned.

For my part, too, I now take the opportunity of solemnly informing you, Excellency, that these German steps are in no way intended to be directed against the territorial or political integrity of Turkey. On the contrary: in memory of that great and fateful common struggle and the subsequent years of suffering I should like to assure you that it is my deepest conviction that in the future, too, all of the conditions necessary for a really friendly cooperation between Germany and Turkey will exist, for:

1. Germany has no territorial interest of any kind in these areas. Immediately after the dangers mentioned have been eliminated, the German troops will therefore leave Bulgaria and—in accord with the desire of Leader of the State Antonescu—Rumania likewise.

2. The economic development which is destined to heal the European wounds after the end of this war will of necessity make close trade partners of Germany and Turkey once more. The decisive thing is that Germany is not only interested in selling her industrial products but is also able to make purchases on a very large scale.

3240

Volume 12
Issue 6
December
2020

Moreover, I believe that the new territorial arrangements which will occur after this war can never put Germany in opposition with the aims of Turkish policy; on the contrary, a rapprochement of the two countries will be equally advantageous for the interests of Turkey and those of the Axis.

I therefore see no reason of any sort either now or in the future which could ever make enemies of Germany and Turkey. For this reason I have given orders that the German units entering Bulgaria remain at a sufficient distance from the Turkish frontier so that no

wrong conclusions can be drawn concerning the reason for their being there; that is, unless the Turkish Government itself considers it necessary to take measures aimed at forcing us to alter this attitude. Even this, however, would change nothing in the resolution to oppose the British measures aimed at gaining a foothold on Greek territory.

Please accept this letter, Excellency, as an expression of my sincere determination not to impair Germany's relationship to Turkey in any circumstances, but if in any way possible to improve it and make it fruitful for both sides in the more distant future as well.

ADOLF HITLER

*The President of the Turkish Republic to Adolf Hitler*¹

ANKARA, March 12, 1941.

HERR CHANCELLOR: I have the honor to acknowledge receipt of the personal letter² which Your Excellency sent me through the intermediary of your Ambassador. I wish to express my sincere appreciation of the delicate and courteous attention which you have been so kind as to show me by sending this message; its contents, communicated by me to the Government of the Republic, were studied with all the interest which they deserve.

After the last great war, which we fought side by side, and the glories and hardships of which we therefore shared, the policy of the new Turkey has always followed the line of conduct laid down at the beginning of our national struggle: protection of Turkish independence in its most absolute sense and peaceful development without interference with the rights of others.

Your Excellency is perfectly aware of the fact that it is still the same principle which forms the basis of the policy adopted by Turkey since the early spring of 1939.

Turkey cannot consider her territory and her integrity from the standpoint of political and military combinations between one or the other group of powers, and she cannot allow her sacred right to inviolability to be judged from the point of view of the victory of any foreign country. For this reason she is determined to oppose any encroachment upon her national domain.

By the conclusion of her treaty of defensive alliance³ and by her attitude during all the vicissitudes of the present war, Turkey has given proof of this same unshakable determination to maintain her right to absolute independence.

The Balkan policy of the Government of the Republic has never had any other objective than to spare the peninsula the ravages of war, and after the repeated assurances given to us by Your Excellency's authorized representative we were justified in believing that Germany was also pursuing the same goal and that therefore there existed a reassuring parallel between Turkish and German policy with respect to southeastern Europe.

Your Excellency will readily admit that the change which has occurred in this situation is due to causes entirely independent of the Turkish attitude and policy and that the development of actions in

¹ Translated from the original French. A German translation is filmed on F11/0315-20.

² Of Mar. 1, document No. 113.

³ See document No. 122, footnote 4.

MARCH 1941

287

the Balkans since the outbreak of the Italo-Greek war is in no way the responsibility of my country.

We have been and are still convinced that there is no reason for any conflict between the Turkish Army and the armies of the Reich, and that such a misfortune could not come about as long as Germany evidences understanding with regard to the exigencies of Turkish security and independence.

Moreover, the Government of the Reich has on several occasions affirmed to us that it does not intend to demand of Turkey anything incompatible with the obligations which she has assumed to this end.

For this reason I have with great satisfaction taken cognizance of the assurances given by Your Excellency regarding your concern for avoiding any ambiguity on this subject, and I wish to tell you for my part that the Turkish Army, which will continue its vigilant watch as in the past, will follow the same line of conduct with reference to the German troops as long as the Government of the German Reich does not take measures which could compel the Government of the Republic to change this attitude.

I hope with all my heart that Turkish and German soldiers, who not long ago shed their blood together, will never find themselves opposing each other for the satisfaction of temporary needs which, in my opinion, could not justify before history the perpetration of a calamity exceeding by far the importance of the political or strategic combinations.

In reading the message which Your Excellency has addressed to me at a critical moment in the Balkan situation, I have gained the distinct impression that the Führer and Chancellor desired of me as frank and [loyal] a statement of the Turkish position as that which he was good enough to give me of the German line of conduct. I accepted it the more gladly since the serious situation through which the world is passing demands of leaders who are responsible to their peoples a language which can in no case be belied by events which are about to happen in the more or less immediate future.

I am convinced that Your Excellency will find in the wording of my reply message the expression of the same concern for loyalty, on the basis of which alone can be maintained a relationship of reciprocal understanding between our two countries.

The exchange of views which has just taken place between us, thanks to Your Excellency's auspicious initiative, will certainly contribute toward normalizing and improving Turko-German relations.

With this hope, Herr Chancellor, I beg you to accept the expression of my highest consideration.

ISMET İNÖNÜ

588471—62—24